

Rafał Czachor

"Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego", red. Ryszard Herbut, Walenty Baluk, Wrocław 2010 : [recenzja]

Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego nr 1, 121-124

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rafał Czachor

Ryszard Herbut, Walenty Baluk (red.), *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, ss. 332

Rozpad Związku Radzieckiego w 1991 roku spowodował falę dyskusji o politycznej przyszłości państw dawnego imperium. Rozwój wydarzeń w ciągu dwóch kolejnych dziesięcioleci pozwala na stwierdzenie, że kraje te przeszły trudną drogę transformacji i demokratyzacji i nie dla wszystkich z nich proces ten zakończył się sukcesem. Republiki nadbałtyckie sprawnie dokonały transformacji ustrojowej i ustabilizowały demokratyczny ustrój. Pozostałe państwa, w tym Rosja, Białoruś, Ukraina nie opuściły tak zwanej „szarej strefy demokracji”. Te zgoła odmienne polityczne szlaki, którymi podążają państwa poradzieckie są szczególnie aktualnym obszarem badawczym dla politologów, ale także nastrożają wielu problemów teoretycznych¹. Próby przekrojowej diagnozy i określenia kierunku transformacji obszaru postradzieckiego podjęli się naukowcy z Uniwersytetu Wrocławskiego. Recenzowana publikacja jest w polskiej literaturze przedmiotu najnowszą i najbardziej aktualną monografią problemu.

Struktura pracy jest logiczna i nie budzi wątpliwości: w składających się na publikację czterech rozdziałach badaniu poddano najważniejsze elementy systemu politycznego. Każdy z rozdziałów stanowi autonomiczną część, napisaną przez różnych autorów, kończy się wnioskami, lecz wyraźnie odczuwalny jest brak kompleksowego podsumowania w postaci zakończenia pracy. Jego brak rzutuje na ogólną ocenę pracy, gdyż tak poważne i wielopłaszczy-

---

¹ Jan Holzer, Stanislav Balik, *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie transformacji ustrojowej*, tłumaczenie V. Petrilak, przekład przejrzał i poprawił A. Wołek, Ośrodek Myśli Politycznej Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University, Kraków – Nowy Sącz 2010.

znowe badanie nie powinno pozostać bez wyciągnięcia określonych wniosków.

Pierwszy rozdział pracy poświęcony został społeczno-politycznym i kulturowym uwarunkowaniom zmian w państwach byłego Związku Radzieckiego. Dokonano w nim krótkiego omówienia etnogenezy poszczególnych narodów oraz społecznych uwarunkowań wpływających na przebieg pierestrojki w latach 80. XX wieku. Ze względu na lokalną specyfikę autor zastosował słuszny podział geograficzny na państwa nadbałtyckie, kraje Europy Wschodniej, Kaukazu Południowego i Azji Środkowej. Jak wynika z dalszego ciągu pracy, znajduje on zastosowanie nie tylko w przypadku omówienia uwarunkowań procesu demokratyzacji, ale także funkcjonowania systemów partyjnych, gospodarek i kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego. Słowem czynnik narodowo-historyczny w znacznym stopniu warunkuje przebieg procesu transformacji. Wniosek ten jest ze wszech miar uprawniony, co potwierdzają także inne badania w omawianym zakresie.

W rozdziale drugim dokonano przedstawienia instytucjonalnych uwarunkowań transformacji politycznej, na co złożyła się charakterystyka reżimów politycznych, omówienie systemów sądownictwa oraz zgodności praktyki wyborczej ze standardami demokratycznymi. Ze względu na wagę podjętej problematyki oraz rzeczowość wykładu rozdział ten należy uznać na najbardziej wartościową część recenzowanej publikacji. W konkluzjach jego autorzy podkreślają, że zauważalny jest wyraźny związek pomiędzy poziomem zaawansowania demokracji a siłą instytucji politycznych: silna prezydentura jest bezpośrednio związana (warunkuje) z niedemokratycznym reżimem politycznym. Dominacja prezydenta nad parlamentem w początkowym okresie tranzytacji sprawiła, iż kraje te są w grupie „wysokiego ryzyka” wykształcenia się autorytaryzmu. Wyjście z „szarej strefy demokracji” jest możliwe w wyniku zwiększenia uprawnień parlamentów kosztem instytucji prezydenta, mechanizm ten częściowo zafunkcjonował w rezultacie tak zwanych kolorowych rewolucji. Autorzy stwierdzają również, że stabilność ustroju nie zależy od jego charakteru – równie stabilne są demokracje nadbałtyckie, jak i autorytarne republiki środkowo-azjatyckie, choć zmierzają w przeciwstawne strony (umacniają się demokracje, podobnie jak i autokracje).

Rozdział trzeci recenzowanego opracowania został zatytułowany *Procesy kształtowania się społeczeństwa politycznego* i składa się z trzech podrozdziałów. W pierwszym z nich omówiono proces kształtowania się systemów partyjnych. Za bardzo cenne należy uznać zaproponowanie przez autorów typologii systemów partyjnych na obszarze postradzieckim. Badacze doszli do uzasadnionego wniosku, że kształtowanie się sprawnego systemu partyjnego ściśle wiąże się z procesem demokratyzacji. Kraje o ustroju autorytarnym (Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan, Tadżykistan, Białoruś) nie wykształciły systemów partyjnych, bądź funkcjonuje tam bardzo ułomny protosystem. Podrozdział dotyczący transformacji gospodarczej jest zdecydowanie najsłabszą częścią pracy. Po pierwsze, został on poświęcony wyłącznie krajom Wspólnoty Niepodległych Państw, bez uwzględnienia dokonania republik bałtyckich. Takie porównanie wydaje się tym ważniejsze, że demokratyzacja życia politycznego pociąga za sobą liberalizację polityki gospodarczej. Po drugie, bazuje na wyjątkowo skąpej literaturze przedmiotu, nie pozwalającej na przedstawienie wniosków wykraczających ponad elementarny poziom. W trzecim podrozdziale omówiono stosunki przemysłowe w państwach nadbałtyckich i w Rosji. Również tutaj autor nie wykracza poza ogólnikowe stwierdzenia, iż „upodobnienie do wariantów zachodnioeuropejskich odnotowano w krajach bałtyckich. Sytuacja w Estonii, na Łotwie i Litwie tak odbiega od tego, co dzieje się na arenach stosunków przemysłowych pozostałych krajów obszaru poradzieckiego, że ich dalsze rozpatrywanie w tym kontekście nie ma większego sensu” (s. 229). W pracy o charakterze komparatystycznym takie stwierdzenia należy uznać za niedopuszczalne.

W ostatnim rozdziale przedstawiono wybrane aspekty rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, koncentrując się na zmianach w mediach i komunikacji społecznej. Omówienie systemu komunikacji politycznej i mediów na obszarze byłego ZSRR kończy się konkluzją, że „z trudem poddaje się on opisowi i analizie zgodnie z regułami i typologiami stworzonymi dla otwartych demokracji zachodnich” (s. 253). W obliczu takich wniosków warto byłoby pokusić się o zaprezentowanie problematyki w świetle teorii funkcjonujących na obszarze postradzieckim, bądź przedstawienie własnej typologii. W czwartym rozdziale omówiono również proble-

matykę przestrzegania praw człowieka i obowiązujących w tym zakresie standardów. We wnioskach stwierdzono, że przyjęcie podstawowych regulacji w ramach systemu ONZ oraz członkostwo w takich organizacjach, jak OBWE czy Rada Europy nie gwarantuje realizacji przyjętych zobowiązań. W zasadzie we wszystkich państwach postradzieckich oprócz Litwy, Łotwy i Estonii wyraźnie obserwuje się regres w dziedzinie ochrony praw człowieka.

Opracowanie uzupełniają dwa aneksy, w których znajdują się spisy partii politycznych funkcjonujących w poszczególnych państwach oraz wyniki wyborów parlamentarnych i prezydenckich.

Recenzowany tom jest pracą ważką, wnoszącą pewien zasób wiedzy i systematyzującą określone obszary wielowymiarowego procesu transformacji ustrojowej państw postradzieckich. Mimo kompozycyjnej spójności praca ma charakter nierówny: wyraźnie różnią się poziomem naukowym rzetelne i rzeczowe rozdziały napisane przez ekspertów, znawców problematyki tranzytologii i obszaru postradzieckiego od rozdziałów, których autorzy nawet nie odwołują się do źródeł rosyjsko, ukraińsko czy białoruskojęzycznych. Autorzy nie ustrzegli się również kilku znaczących błędów merytorycznych np. Stanisław Szuszkiewicz nie był pierwszym prezydentem Republiki Białoruś, lecz pełnił funkcję przewodniczącego Rady Najwyższej Białorusi w latach 1991-1994 (s. 50). Powyższe uwagi nie umniejszają w poważnym stopniu wartości pracy. Podkreśliśmy, że ma ona przeglądowy charakter i ma na celu przedstawienie różnic w przebiegu procesu transformacji systemów politycznych państw postradzieckich. Praca ta dowodzi również wciąż istniejących braków i potrzeby pogłębionej analizy powyższej problematyki w postaci odrębnych monografii, poświęconych poszczególnym państwom.